

בבא קמא סוגיה יד (דף ז ע"ב): נזיקין בעידית בעל חוב בבינונית

סוגייתנו עוסקת באופן בו המזיק צריך לשלם את נזיקו לניזק וכן הלווה לבעל חובו. באופן עקרוני ניתן לשלם בקרקעות או בכסף ואפילו בשוה כסף (כלומר בכל חפץ ששווה לערך הנזק). כאשר התשלום הוא בקרקעות, קבעו חז"ל שלוש דרגות של טיב: הקרקע עידית (הכי טובה), בינונית וזיבורית (הכי פחות טובה). לפי התורה חייב המזיק לשלם בעידית, כפי שכתוב: "כִּי יִבְעַר אִישׁ שְׂדֵה או כָּרִם וְשָׂלַח אֶת (בעירה) בְּעִירוֹ וַיִּבְעַר בְּשְׂדֵה אַחֵר מִיֵּטֵב כְּרָמוֹ יִשְׁלַם (שמות כב, ד). המשמעות היא שהמזיק חייב לשלם את סכום הנזק בקרקע הכי טובה, ולא יכול לתת לניזק את שווי הנזק, בקרקע פחות טובה (כלומר שיתן יותר קרקע מסוג פחות טוב). סוגייתנו דנה במקרה שהניזק רוצה ליטול את נזיקו בבינונית ולא בעידית, כלומר רוצה את שווי נזקו אבל ביותר קרקע שהיא פחות טובה. האם הוא יכול לחייב את המזיק לשלם כך או שמא יכול לומר המזיק שהוא מוכן לשלם רק כפי שמפורש בתורה, דהיינו בעידית. בעל חוב (כלומר מלווה שהלווה כסף ללווה) דינו בבינונית, וכתובת אשה בזיבורית. לכל הדעות דין בעל חוב בבינונית הוא דרבנן. רק נחלקו חכמינו האם רבנן הורידו אותו מדין תורה שהיה עידית או שמא העלו אותו מדין תורה שהיה זיבורית. במקרה שלו ניתן לשאול לא רק האם הוא יכול לדרוש פחות מדינו (כלומר זיבורית), אלא גם האם הוא יכול לדרוש יותר מדינו (כלומר עידית).

בבא קמא ז ע"ב

... ואמר מר עלה ... דביומי ניסן יקרא ארעתא וביומי תשרי זל ארעתא ... גבי נזקין, דיניה בעידית, ואי אמר ליה איהו: הב לי בינונית טפי פורתא, אומר לו: אי שקלת כדינך שקול כדהשתא, ואי לא - שקיל כיוקרא דלקמיה. מתקיף לה רב אחא בר יעקב: אם כן, הורעת כחן של נזקין אצל בינונית וזיבורית, דרחמנא אמר ממיטב, ואת אמרת מבינונית וזיבורית נמי לא! ... בעל חוב דיניה בבינונית, ואי א"ל: הב לי זיבורית טפי פורתא, א"ל: אי שקלת כדינך שקול כדהשתא, ואי לא - שקיל כי יוקרא דלקמיה. מתקיף לה רב אחא בריה דרב איקא: א"כ, נעלת דלת בפני לוי, דא"ל: אילו הו לי זוזי הוה שקלי כדהשתא, השתא דזוזי גבך אשקול כיוקרא דלקמיה!?

רש"י שם:

דביומי ניסן יקרי ארעתא - מפני שהלוקח ניר חורש אותן בימות הקיץ וזורען בתשרי ובמרחשון וביומי תשרי זילי שאין סיפק לזורען באותה שנה. והכא נמי גבי נזקין - נמי בהכי מיתרצו קראי כגון דביומי ניסן יקרא ארעתא וביומי תשרי זול והזיק בתשרי שוה מנה ובא לגבות מנה מקרקעות המזיק ודינו בעידית כדכתיב מיטב. שקול - כי זול דהשתא. ואי א"ל - ניזק הב לי מבינונית כדהשתא טפי פורתא ממאי דבעית למיתב לי בעידית לא מצי למכפיייה אלא א"ל מזיק אי שקלת בעידית כי דינך שקול כי השתא ואי לא שקול מבינונית כיוקרא דלקמיה ...

א. כאמור לפי התורה ניזק בעידית. בעניין בעל חוב קיימת מחלוקת. נע"ן בגיטין מט ע"ב "מפני מה אמרו בעל חוב בינונית" וכו', וכן בגיטין נ ע"א "דאמר עולא דבר תורה וכו'":

גיטין דף מט עמוד ב

מפני מה אמרו בעל חוב בבינונית? כדי שלא יראה אדם לחבירו שדה נאה ודירה נאה, ויאמר: אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי, לפיכך אמרו בע"ח בבינונית. אלא מעתה, יהא בזיבורית! א"כ, אתה נועל דלת בפני לווין.

גיטין דף נ עמוד א

דאמר עולא: דבר תורה בעל חוב בזיבורית, שנאמר "בחוף תעמוד והאיש וגו'" [בחוף תעמד והאיש אשר אתה נשח בו יוציא אלקיך את העבט החוצה (דברים כד, יא)], מה דרכו של איש להוציא פחות שבכלים, ומה טעם אמרו בע"ח בבינונית? כדי שלא תנעול דלת בפני לויין ...

1) הסבר את המחלוקת.

ב. ישנן שתי גרסאות בעניין הדרישה של בעל חוב שמבקש משהו אחר ממה שמגיע לו (דהיינו בינונית). נעיין בדברי הראב"ד המובאים ברשב"א בבא קמא ז ע"ב במילים "יש ספרים דגרסי":

יש ספרים דגרסי ואמר ליה הב לי זבורית טפי פורתא או עידית בציר פורתא, ויש מעבירין קולמוס על גירסא זו ולא גרסי אלא זבורית טפי פורתא, דהא טעמא קא אמרינן אם כן נעלת דלת בפני לוויין ולא תקנו עידית לבעל חוב משום נעילת דלת אלא בינונית בלבד. והראב"ד ז"ל קיים הגירסא ואומר דכי לא תקינו לבעל חוב בעידית הני מיילי בזמן שהלוח רוצה לעכב העידית לעצמו אבל בזמן שמראה שרוצה למכור לאחרים אלא שממתין עד ניסן דיקרן ארעתא, דהא "אי לא, שקול כיוקרא דלקמיה" קאמר ליה, דכל כהאי גוונא אי לא יהיב ליה איכא משום נעילת דלת, והגירסא האחרת נראית עיקר.

2) איך צ"פ הראב"ד יש דרך לקיים את האירסא צ"פ פיה יכול הצ"ח חוב לבקש עידית בציר פורתא?

ג. בעניין הזיבורית, נראה על פי פשט הגמרא שהמלוה יכול לדרוש זיבורית במקום בינונית. נבדוק אם דין זה נתפס להלכה, ונתחיל עם דברי האור זרוע ח"ג ב"ק סימן יג:

ספר אור זרוע חלק ג פסקי בבא קמא סימן יג
ולענין בעל חוב בעי למימר רב אחא בר יעקב דאי אתא מלוה להפרע מלוה ביומי תשרי דזילא ארעא ודיניה דבעל חוב בבינונית. ואי אמר ליה מלוה הב לי זיבורית טפי פורתא ממאי דבעית למיהב לי בינונית מצי הלוח לומר ליה "אי שקיל כדינך בבינונית שקול כדהשתא, ואי לא שקול כיוקרא דלקמיה בניסן". ולא מצי מלוה לומר ללוה למיהב ליה זיבוריות טפי פורתא כי זולא דהשתא. מתקיף רב אחא בריה דרב איקא אם כן נעלת דלת בפני לוויין, דאמר ליה אילו הוה גבי זוזיי אישקול כדהשתא, השתא דזוזיי גבך אשקול כיוקרא דלקמיה?! ונדחת דרב אחא בר יעקב. והואיל ונדחת שמע מיניה דהלכתא כרב אחא בריה דרב איקא דמצי המלוה למיכף ללוה למיהב ליה זיבוריות טפי פורתא כזולא דהשתא.

3) מה נפסק להלכה לפי האור זרוע?

ד. עכשיו נעיין בשיטת הרא"ש בבא קמא פרק א סימן ב בכל העניינים (נזיקין, בעל חוב וכתובה):

הכי נמי גבי נזקין דיניה בעידית ואי אמר ליה הב לי בינונית טפי פורתא א"ל אי שקלת כדינך שקול כדהשתא ואי לא שקול כיוקרא דלקמיה. ופריך ליה

רב אחא בר יעקב: אם כן הורעת כוחן של נזקין אצל בינונית וזיבורית כו'!
אלא דבעי למיתב ליה בינונית וזיבורית כזולא דהשתא.
ונראה לי דוקא כדאמר ליה "אי בעית למשקל בינונית וזיבורית כיוקרא
דלקמיה יהיבנא לך", דכיון דגלי דעתיה לתתה לו אם ירצה לקחת כיוקרא
דלקמיה צריך ליתנה לו כזולא דהשתא, כיון דאפילו עידית צריך ליתן לו
כזולא דהשתא, כל שכן בינונית, כיון שאין בדעתו לעכב לעצמו, שהרי אם
ירצה ליקחנה כיוקרא דלקמיה יתננה לו.
אבל אם אמר "קרקע זו חביבה עלי ואיני רוצה ליתנה לך כלל", לא כייפינן
ליה, שהרי כל מה שמוטל עליו לפרוע בין לנזקין, בין לבעל חוב, בין לכתובת
אשה, יפרע לפי דעתו ולא לפי דעת הגובה, כגון אם יש לו כמה קרקעות
שכולן עידית, יתן לו איזה קרקע שירצה ולא יכול לומר לו "בקרקע זו אני
חפץ", וכן לבעל חוב בבינונית ולכתובת אשה בזיבורית. וכן נמי אם אמר
הניזק "תן לי בינונית או זיבורית", והמזיק אומר "איני חפץ ליתן לך מהם כי
הם חביבים עלי", אין כופין ליתנם לו, ולא שייך בו הורעת כחו של נזקין אצל
בינונית וזיבורית, דרחמנא אמר מעידית וכו', דלא הורע כחו יותר מבעידית
אלא הם שוין לו, וכי היכי דיכול לדחותו מעידית אל עידית הכא נמי יכול
לדחותו מבינונית אל עידית. ולעולם אין כופין למשלם ליתן מנכסים אלא מה
שלבו חפץ ובלבד שלא יפחות לו מדינו: לנזקין בעידית, ולבעל חוב בבינונית
ולכתובת אשה בזיבורית. ולא יבררו מנכסין שום קרקע לומר בזה אנחנו
חפצים, וכן לענין מטלטלין: נותן לו מאיזה חפץ שירצה. אבל כיון שגילה
דעתו שאין חפץ לשייר קרקע זה לעצמו אלא שרוצה לדוחקו שיקחנו כיוקרא
דלקמיה מחמת שהניזק חפץ בה, צריך ליתנה לו כזולא דהשתא, דאם לא כן
הורע כחו של נזקין אצל בינונית וזיבורית, וכן בעל חוב אי אמר ליה "שקול
כיוקרא דלקמיה זיבורית טפי פורתא" לחד גירסא או "עידית בציר פורתא"
לאידך גירסא, בעי למיתב ליה כזולא דהשתא, משום דלא תנעול דלת בפני
לווין, משום דאמר ליה "אילו הוּו לי זוזי, הוה שקילנא כדהשתא, וגם אתה
חפץ ליתנה לי, אלא שאתה חפץ לדוחקני מחמת שמעותי בידך, שאקחנה
כיוקרא דלקמיה". אבל גבי כתובת אשה דלא שייך נעילת דלת דיותר
משהאיש רוצה לישא האשה רוצה לינשא, אפילו אמר לה "אי בעית למישקל
בינונית שקול כיוקרא דלקמיה", לא כייפינן למיתב כזולא דהשתא.

4) מה פוסק הרא"ע בצניין בצל החוב, האם הוא יכול לזיבורית

זיבורית ובאיזה תנאי?

5) הסבר למה אין נציילת דלת בפני לווין במקרה של נותנים

לזיבורית, לפי הרא"ע.

6) איך הרא"ע דייק את דבריו משון האמרא?

ה. נראה איך נפסקה סוגיה זו בשו"ע ח"מ סימן קב סעיף ב:

היו לו שלשה או ארבע שדות בינונית, לא יוכל המלוה לומר: תן לי משדה פלונית שהיא חביבה עלי, אלא ברשות הלוה הוא ליתן לו מאיזה שירצה, אם חפץ המלוה בזיבורית, ואומר לו: תן לי זיבורית טפי פורתא, שומעים לו, ונוטלה בזולא דהשתא ולא ביוקרא דלקמיה.
הגה (הרמ"א): ויש אומרים דאין כופין אותו ליתן לו זיבורית, אלא אם רוצה ליתן לו ביוקרא דלקמיה, כופין אותו ליתן לו בזולא דהשתא (טור בשם הרא"ש).

7) צ"פ אינו שיטה פסק המחבר וצ"פ אינו שיטה פסק הרא"א.

ו. נעיין עתה בטור ומפרשיו סימן קב:

טור חושן משפט הלכות גביית מלוה סימן קב
לוה שיש לו מקרקעי ובא ב"ח ליפרע ממנו מגבין לו את חובו מן הבינונית: ... היה לו ג' או ד' שדות בינונית לא יוכל המלוה לומר תן לי משדה פלוני בינונית שהיא חביבה לי אלא ברשות הלוה הוא ליתן לו מאיזה שירצה. ואם חפץ המלוה בזיבורית ואומר לו תן לי זיבורית טפי פורתא **כתב הרמ"ה** ששומעין לו. **וא"א הרא"ש ז"ל כתב** שיכול הלוה לומר לא אתן לך אלא כדיך אבל אם גם הלוה רוצה ליתן לו זיבורית טפי פורתא אלא שהיא עתה בזול ועתידה להתייקר ואומר לו אם חביבה היא עליך קח אותה כיוקרא דלקמיה בהא ודאי אין שומעין לו וצריך ליתנו לו כזולא דהשתא שלא תנעול דלת בפני לוויין דא"ל אילו הווי גבאי הוינא שקילנא כזולא דהשתא וגם אתה חפץ למוכרה לי אלא שאתה רוצה לדחוק אותי שאקחנה כיוקרא דלקמיה בשביל שמעותי בידך ולכך אין שומעין לו אבל אם לא גילה בדעתו שרצונו למוכרה אין כופין אותו ליתנה לו. **וכתב הראב"ד** אם שואל עידית בציר פורתא אין כופין אותו ליתנה לו אפילו כיוקרא דלקמיה. **ויש אומרים** שגם בעידית כופין אותו ליתנה לו אפילו כזולא דהשתא אם גילה דעתו שרצונו למוכרה אלא שרוצה לדחוקו שיקחנה כיוקרא דלקמיה. **ויש אומרים** שאין צריך ליתנה לו כזולא דהשתא אבל אם ירצה ליקחנה כיוקרא דלקמיה צריך ליתנה לו והכי מסתבר.

8) מנה ע"פ שיטות האומאות בטור בצנ"ין הצידית.

כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ... וזוכה לבינה כיששכר, דכתיב: "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל".

תשובות

- (1) לפי עולא (גיטין נ ע"א), מן התורה בעל חוב בזיבורית ורבנן תיקנו שיהיה בבינונית. לפי גיטין מט ע"ב, מן התורה בעל חוב בעידית ורבנן הורידוהו לבינונית.
- (2) אם הלווה מראה סימנים שמעוניין למכור את העידית שלו, יכול מלוה לגבות ממנה.
- (3) מלוה יכול לכופף את הלווה לשלם בזיבורית.
- (4) רק אם הלווה מגלה שאיננו רוצה את הקרקע, אבל אם אומר שהיא חביבה עליו, המלוה אינו יכול ליטול.
- (5) אם הקרקע אינה עומדת למכירה דינה כדין בינונית שבעל הקרקע אינו חפץ ליתנה לו אלא רוצה ליתן לו קרקע אחרת, ולכן המלווה לא מרגיש עשוק.
- (6) כתוב "אי הוה לי זוזי וכו'", "ז"א רק אם הקרקע למכירה הדבר שייך.
- (7) המחבר כאור זרוע (שזו שיטת התוספות) והרמ"א כרא"ש.
- (8) לפי הראב"ד הוא לא מקבל כלל עידית. לפי היש אומרים הראשון: גם בעידית כופים אותו כזולא דהשתא אם גילה דעתו שרוצה למוכרה. לפי היש אומרים השני: בעל החוב יכול לדרוש את העידית, אך כיוקרא דלקמיה.